Лекція №1 ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

1. Походження, виникнення держави і права.

Науковці виділяють наступні теорії походження держави:

- Патріархальна теорія. Відповідно до цієї теорії держава походить від патріархальної сім'ї, внаслідок її розростання: сім'я — сукупність сімей (селище) — сукупність селищ (держава). Аристотель називав людину політичною твариною, яка вступає у відносини з людьми з метою виживання. Відбувається утворення сімей. Розвиток цих сімей у результаті розмноження призводить до створення селищ, їх об'єднання утворюють державу.

- Теологічна теорія ґрунтується на ідеї божественного створення держави з метою реалізації загального блага. Вона обґрунтовує панування духовної влади над світською, церкви — над державою. Кожній людині наказується упокоритися перед волею Бога, який встановив державну владу, підкоритися тій владі, яка санкціонована церквою.

- Договірна (природно-нравова) теорія. Дана теорія ґрунтується на ідеї походження держави в результаті угоди (договору) як акта розумної волі людей. Об'єднання людей в єдиний державний союз розглядається як природна вимога збереження людського роду і забезпечення справедливості, свободи і порядку.

- Органічна теорія ототожнює процес виникнення і функціонування держави з біологічним організмом. Уявлення про державу як про своєрідну подобу людському організму сформульовані ще давньогрецькими мислителями. М. Спенсер у XIX ст. розвив цю думку, заявивши, що держава — це суспільний організм, який складається з окремих людей, подібно до того, як живий організм складається з клітин.

- Теорія насильства пояснює виникнення держави як результат війн, насильницького підкорення одними людьми інших.

- Матеріалістична (класова) теорія грунтується на тезі про економічні причини (наявність приватної власності) виникнення держави, які породили розкол суспільства на класи з протилежними інтересами.

Класовий підхід дає можливості для аналізу виникнення держави, визначення сутності держави. Проте він не є єдиним і пріоритетним усіх часів і народів. Надмірний акцент на ролі класів і класової боротьби у виникненні держави призвів прихильників цієї теорії до ряду міфологічних висновків. Держава проголошувалася тимчасовим явищем, що виникло разом із виникненням класів. Вважалося, що держава відімре разом із відмиранням класів і встановиться суспільство комуністичного самоврядування.

У далекій давнині держави не було. Умовно цей період можна назвати додержавним суспільством, яке поетапно було:

- праобщиною (первісне людське стадо);
- родовою общиною;
- селянською общиною.

Головну роль у родовій общині спочатку відігравала жінка (матріархат), вона піклувалася про дітей і господарювала. Споріднення дотримувалося за материнською лінією. Роди об'єднувалися у племена в результаті шлюбних зв'язків, заборонених усередині роду.

Спільність інтересів, виробництва і споживання членів роду обумовили таку організацію соціальної влади, як первісне суспільне самоврядування.

Ознаки первісного суспільного самоврядування:

(1) існувало лише у рамках роду, виражало його волю і грунтувалося на кровних зв'язках;

(2) суб'єкт і об'єкт управління збігалися;

(3) органами самоврядування виступали родові збори, тобто збори усіх членів роду (чоловіків і жінок), та старійшини, що обиралися ними;

(4) суспільні справи вирішувалися волевиявленням дорослих членів роду на зборах

Відомо, що держави виникають на певному щаблі розвитку суспільства, їхнє виникнення пов'язане з трьома великими суспільними поділами праці:

1) виділенням скотарства як відокремленої сфери суспільної діяльності (засобом обміну стала худоба, яка набула функції грошей);

2) відокремленням ремесла від землеробства (винахід ткацького верстата, оволодіння навичками обробки металів);

3) появою групи людей (купців), зайнятих лише обміном (зосередження багатства в їх руках завдяки посередницькій місії).

У результаті суспільного поділу праці змінилося господарське життя родової общини (залучення військовополонених як робочої сили з метою здобуття додаткового продукту). Жіночий рід змінюється чоловічим (патріархат), де споріднення ведеться за батьківською, а не за материнською лінією. На зміну груповому шлюбу приходить парний шлюб. Інтереси патріархальних сімей вже не повністю збігаються з інтересами роду. З появою сім'ї почалося розкладання родової общини. Виникла селянська община.

Таким чином, причинами виникнення держави є:

1) необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням у результаті розвитку виробництва, поділу праці, зміни умов розподілу продуктів, зростанням чисельності населення і розшаруванням суспільства на соціальне неоднорідні групи (класи);

2) необхідність підтримання в суспільстві порядку, який забезпечує його соціальну усталеність, що досягається за допомогою загальнообов'язкових соціальних (насамперед юридичних) норм;

3) необхідність придушення опору експлуатованих мас, які виникли в результаті розшарування суспільства на соціальне неоднорідні групи (класи);

4) необхідність захисту території та ведення війн, як оборонних, так і загарбницьких;

5) необхідність організації значних суспільних робіт, об'єднання з цією метою великих груп людей (у ряді країн Азії й Африки).

2. Поняття і сутність держави.

Держава -- суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що

забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів зі спиранням, у разі потреби, на легальний примус.

Загальні ознаки держави.

Держава — єдина політична організація, яка:

1) охоплює усе населення країни в просторових межах. Територія — матеріальна основа існування держави. Сама територія не породжує держави. Вона лише створює простір, у межах якого держава простирає свою владу на населення, що мешкає тут. Територіальна ознака породжує громадянство — юридичний зв 'я-зок особи з даною державою, який виражається у взаємних правах і обов'язках. Громадянин держави набуває: а) обов'язок підкорятися державно-владним велінням; б) право на заступництво і захист держави;

2) має спеціальний апарат управління — систему державних органів, що складаються з особливого розряду осіб, професіоналів з управління;

3) має у своєму розпорядженні апарат легального примусу: збройні сили, установи і заклади примусового характеру (армія, поліція, тюремні і виправно-трудові установи);

4) в особі компетентних органів видає загальнообов'язкові юридичні норми, забезпечує їх реалізацію, тобто держава організує громадське життя на правових засадах, виступаючи, таким чином, як арбітр, що узгоджує індивідуальні, групові і суспільні інтереси. Вона забезпечує і захищає права своїх громадян, а також інших людей, що перебувають на її території. Без права, законодавства держава не в змозі ефективно керувати суспільством, забезпечувати здійснення прийнятих нею рішень;

5) має єдину грошову систему;
6) має офіційну систему оподаткування і фінансового контролю;
7) має суверенітет;
8) має формальні реквізити — офіційні символи: прапор, герб, гімн.

Щоб розкрити поняття держави, необхідно проникнути до її сутності.

Сутність держави — це внутрішній зміст її діяльності, який виражає єдність загальносоціальних і вузькокласових (групових) інтересів громадян. Будь-яка держава, разом із вирішенням суто класових завдань, виконує й загальносоціальні завдання («спільні справи»), без яких не може функціонувати жодне суспільство. Це — засоби транспорту і зв'язку, будівництво шляхів, іригаційних споруд, боротьба з епідеміями, злочинністю, заходи щодо забезпечення миру та інші.

3. Характеристика функцій держави, поняття механізму та апарату держави.

Функції держави — головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність.

Можна класифікувати функції сучасної держави за різними критеріями: суб'єктами, об'єктами, способами, засобами та іншими елементами державної діяльності.

Функції держави за засобами її діяльності: - законодавча; - виконавча (управлінська);
- судова; - правоохоронна.

Функції цивілізованої держави за сферами (об'єктами) її діяльності можна поділити на внутрішні і зовнішні.

Внутрішні функції — забезпечують внутрішню політику держави:

1) політична — вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя;

2) економічна — регулювання сфери економічних відносин, створення умов для розвитку виробництва; організація виробництва на основі визнання і захисту різних форм власності, підприємницької діяльності; прогнозування розвитку економіки;

3) оподаткування і фінансового контролю — організація і забезпечення системи оподаткування і контролю за легальністю прибутків громадян та їх об'єднань, а також за витратою податків;

4) соціальна — забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

5) екологічна — забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території держави; охорона і раціональне використання природних ресурсів; збереження генофонду народу;

6) культурна (духовна) — консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

7) інформаційна — організація і забезпечення системи одержання, використання, поширення і збереження інформації;

8) правоохоронна — забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин.

Зовнішні функції — забезпечують зовнішню політику держави:

1) політична (дипломатична) — встановлення і підтримання дипломатичних зносин з іноземними державами відповідно до загальновизнаних норм і принципів міжнародного права;

2) економічна — встановлення і підтримання торгово-еконо-мічних відносин з іноземними державами; розвиток ділового партнерства і співробітництва в економічній сфері з усіма державами, незалежно від їх соціального ладу та рівня розвитку; інтеграція до світової економіки;

3) екологічна — підтримання екологічного виживання на планеті;

4) культурна (гуманітарна) — підтримання і розвиток культурних і наукових зв'язків з іноземними державами; забезпечення збереження історичних пам'ятників та інших об'єктів, що мають культурну цінність; вжиття заходів щодо повернення культурних цінностей свого народу, які знаходяться за кордоном;

5) інформаційна — участь у розвитку світового інформаційного простору, встановлення режиму використання інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами;

6) оборона держави — захист державного суверенітету від зовнішніх посягань як економічними, дипломатичними, так і воєнними засобами;

Механізм держави — цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави.

Структура механізму держави:

Механізм держави	
Державні органи, що мають владні повноваження, тобто державний апарат, який містить у собі два важливих структурних елементи: апарат управління, що складається з чиновників — державних службовців, які спеціально займаються управлінням; апарат примусу — армія, поліція, розвідка і контррозвідка, митниця (деякою мірою), тюрми, виправні заклади та ін.	Державні установи, державні підприємства, що не мають владних повноважень

Апарат держави — частина механізму держави та юридичне оформлена система всіх державних органів, що здійснюють безпосередню практичну роботу з управління суспільством, виконання завдань і функцій держави.

Орган держави — частина державного апарату — група осіб або одна особа, що має юридичне визначену державно-владну компетенцію для виконання завдань і функцій держави. Кожний орган держави створюється для здійснення певного виду державної діяльності, тобто має свої предмет ведення, завдання і функції.

4. Форма держави.

Форма держави — порядок (спосіб) організації та здійснення державної влади в країні.

Структура форми держави включає три взаємозалежних елементи: форму державного правління, форму державного устрою, форму політичного (державного) режиму.

Форма держави		
Форма державного правління	**Форма державного устрою**	**Форма державного режиму**
- порядок утворення і організації вищих органів влади в державі	- порядок поділу території держави на певні складові частини і співвідношення влади між ними і державою в цілому	- порядок здійснення державної влади у певні способи певними, методами і засобами

Форма державного правління	
Монархія	**Республіка**
— форма державного правління, при якій державна влада зосереджена цілком або частково в руках однієї особи — монарха, передається в спадщину, не залежить від населення (як правило, не затверджується ним) Види: абсолютна та конституційна (обмежена)	- форма державного правління, при якій вища державна влада здійснюється представницьким загальнонаціональним органом влади (парламентом), обраним населенням на певний строк

Республіка		
парламентська	президентська	змішана (напівпрезидентська)
Глава держави (президент) не може впливати на склад і політику уряду, який формується парламентом і підзвітний йому. Повноважень у президента менше, ніж у прем'єр-міністра. Тут здійснюється принцип верховенства парламенту, що обирається населенням країни. Президент обирається парламентом або більш широкою колегією за участі парламенту (Італія, Греція, Індія, ФРН, Чехія, Угорщина)	Глава держави (президент) особисто або з наступним схваленням верхньої палати парламенту формує склад уряду, яким керує сам. Уряд, як правило, несе відповідальність перед президентом, а не перед парламентом. Президент обирається непарламентсь-ким шляхом — прямими чи непрямими виборами населення (США, Аргентина, Мексика, Бразилія, Швейцарія, Іран, Ірак)	Глава держави (президент) пропонує склад уряду (насамперед кандидатуру прем'єр-міністра), який підлягає обов'язковому затвердженню парламентом. Виконавча влада належить не лише президенту, але й прем'єр-міністру, який очолює уряд. Президент має вправо головувати на засіданнях уряду. Президент обирається позапарламентським шляхом (Україна, Фінляндія, Франція)

Класифікація форм державного устрою

Форма державного устрою	
Унітарна держава	Федерація
- проста єдина держава, частинами якої є адміністративно-територіальні одиниці, що не мають суверенних прав	- складова союзна держава, частинами якої є державні утворення, що мають суверенні права

5. Поняття громадянського суспільства і його співвідношення з правовою державою.

Суспільством можна назвати спільноту людей, яка створюється на засадах взаємних інтересів, взаємного співробітництва. Правда, не усяка сукупність людей, об'єднаних спільними інтересами, є суспільством. Студентів в аудиторії або глядачів у театрі також об'єднує спільний інтерес, але це не суспільство. Саме суспільство не є простою сукупністю індивідів. Це соціальна система.

Суспільство — це система взаємодії людей,, що пов'язані між собою інтересами у сфері виробництва, обміну, споживання життєвих благ і встановлюють межі поведінки в спільних інтересах за допомогою соціальних норм (у тому числі — юридичних).

Основними елементами, що визначають суспільство, є власність, праця, сім'я.

Громадянське суспільство — система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх об'єднань, що добровільно сформувалися та перебувають у відносинах конкуренції і солідарності, поза безпосереднім утручанням держави, покликаної створювати умови для їх вільного розвитку.

Сформувалися три підходи до співвідношення громадянського суспільства і держави:

1) держава і громадянське суспільство -- збіжні соціальні системи;

2) держава і громадянське суспільство — різні соціальні системи, первинною (провідною) є держава, що контролює громадянське суспільство;

3) держава і громадянське суспільство — різні соціальні системи, держава виконує службову (підпорядковану) роль щодо громадянського суспільства.

Ознаки (риси) громадянського суспільства — у його співвідношенні з державою:

1) не існує до держави і поза державою;

2) не включає державу, розвивається самостійно — без безпосереднього втручання держави;

3) складається із суб'єктів — вільних і рівноправних громадян і об'єднань, що добровільно сформувалися і знаходяться у відносинах конкуренції і солідарності;

4) має певний пріоритет перед державою, проте зацікавлено в добробуті держави і сприяє її розвитку;

5) справляє вплив на створення і функціонування державних органів у власних інтересах;

6) має право жадати від держави захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, не допускаючи її втручання в їх приватні інтереси;

7) формує право, що формулюється державою в законах та інших нормативно-правових актах, гарантує і захищає її від порушень із боку будь-кого. Усі потреби громадянського суспільства реалізуються за допомогою волі держави, вираженої у формі правового акта;

8) розвивається і взаємодіє з державою в межах права, котре виступає як рівний і справедливий масштаб свободи і справедливості, а не як спосіб нав'язування державної волі.

6. Поняття, ознаки та призначення права. Система та джерела (форми) права.

Право — система норм (правил поведінки) і принципів, санкціонованих державою, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до інтересів (волі) населення країни та забезпечуються примусом.

Найвище суспільне призначення права - забезпечувати у нормативному порядку свободу в суспільстві, підтверджувати справедливість, виключити сваволю і свавілля з життя суспільства

Система права — це об'єктивно обумовлена системою суспільних відносин внутрішня структура права, яка складається з взаємозалежних норм, логічно розподілених за галузями, підга-лузями та інститутами.

Найбільшим елементом системи права є галузь права.

Галузь права — відносно самостійна сукупність юридичних норм, яка регулює якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин специфічним методом правового регулювання.

Провідна галузь права — конституційне (державне) право -система принципів і норм конституції, які закріплюють основи суспільного і державного ладу, форму правління і державного устрою, механізм здійснення державної влади, правове становище особи

Адміністративне право — система правових норм, які регулюють управлінські відносини у сфері здійснення виконавчої влади, розпорядничої діяльності державного апарату, його взаємовідносин з іншими державними та недержавними організаціями і громадянами.

Цивільне право — система правових норм, які регулюють майнові і особисті немайнові відносини, що укладаються між фізичними та юридичними особами як рівноправними.

Кримінальне право — система правових норм, які охороняють від злочинних посягань на права і свободи людини і громадянина, конституційний лад, усі види власності тощо, установлюючи міру кримінальної відповідальності за їх вчинення.

Міжнародне право — система правових норм, які регулюють публічні взаємовідносини між державами (міжнародне публічне право) або приватні правові відносини між громадянами різних країн та їх об'єднань (міжнародне приватне право).

Сімейне право — це система правових норм, які регулюють особисті (немайнові) і майнові відносини подружжя, батьків, усиновлювачів і усиновлених, інших членів сім'ї і родичів.

Трудове право — це система норм права, які регулюють відносини у сфері здійснення трудової діяльності (порядок прийому і звільнення з роботи, умови праці та її охорони, час праці та відпочинку і т. ін.). Суб'єкти цих відносин можуть бути як рівноправними, так і знаходитися (один з них) у стані підлеглості.

Земельне право — система правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з використанням та охороною земельних ресурсів.

Підгалузь права — це складова частина галузі права, яка об'єднує норми права, що регулюють суспільні відносини певного виду. Як приклад підгалузі цивільного права є авторське і винахідницьке право, фінансового права — банківське право.

Інститут права — це таке угруповання норм права певної галузі чи підгалузі, що регулює конкретний вид чи сторону однорідних суспільних відносин. Наприклад, у цивільному праві є інститут права власності, норми якого регулюють відносини власності.

Система законодавства — це внутрішньо узгоджена сукупність нормативно-правових актів, що є зовнішньою формою і засобом існування правових норм. Система права і система законодавства співвідносяться як зміст і форма.

Джерела (форми) права —визнані державою документальні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення.

Юридичні джерела (форми) права						
Нормативно-правовий акт	Правовий прецедент	Нормативно-правовий договір	Правовий звичай	Правова доктрина	Релігійно-правова норма	Міжнародно-правовий акт

Самостійно вивчити:

правовий звичай — це правило поведінки, що склалося у процесі життєдіяльності суспільства, якому держава надала загальнообов'язкового значення і яке санкціонується й забезпечується державою;

правовий прецедент — це рішення судового або адміністративного органу щодо конкретної справи, яке стало обов'язковим для вирішення інших аналогічних справ. У правовій системі України така форма права не застосовується, вона характерна для англосакської правової системи (США, Англія, Австралія);

нормативно-правовий договір — це письмовий документ, у якому загальні правила поведінки встановлюються за домовленістю декількох суб'єктів;

релігійно-правові норми — релігійні норми, яким держава надала загальнообов'язкового характеру (Ватикан, мусульманські країни);

нормативно-правовий акт — це офіційний документ компетентних органів держави, який містить у собі юридичні норми. Це головне джерело права у всіх правових системах.

міжнародний-правовий акт — спільний акт-документ двох або кількох держав, що містить норми права про встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків у різних відносинах між ними.

Нормативно-правові акти поділяються на закони і підзаконні акти.

Закон — це нормативно-правовий акт законодавчого органу держави чи безпосередньо самого народу, який має вищу юридичну силу і особливий порядок прийняття і регулює найважливіші сфери суспільних відносин.

Законодавчий процес в Україні — закріплена у Конституції обов'язкова послідовність дій по створенню законів, яка включає такі етапи:

- підготовка й розробка законопроекту;
- законодавча ініціатива (внесення до органу законодавчої влади пропозиції щодо видання нового закону). Суб'єкти права законодавчої ініціативи — народні депутати, Президент України, Кабінет Міністрів, Національний Банк України;
- обговорення законопроекту;
- прийняття закону;
- підписання закону. Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України. Президент України протягом 15 днів після отримання закону підписує та офіційно оприлюднює закон, беручи його до виконання, або зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями повертає до Верховної Ради України для повторного розгляду. У разі, якщо Президент України протягом встановленого терміну не повернув закон для повторного розгляду, він вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений;
- опублікування закону в офіційних виданнях "Голос України", "Урядовий кур'єр", "Відомості Верховної Ради України протягом 10 днів;
- набрання чинності. Закон набирає чинності через 10 днів після його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі і з метою виконання закону, на підставі закону і відповідно до закону. До них належать:

- укази та розпорядження Президента;
- постанови Кабінету Міністрів;
- інструкції та накази центральних органів виконавчої влади;
- акти місцевих держадміністрацій;
- локальні нормативно-правові акти.

Усі чинні нормативно-правові акти входять до складу системи законодавства.

7. Норми права.

Норма права — це загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до інтересів (волі) населення країни та забезпечується заходами примусу.

Кожна **правова норма має особливу структуру**, яка включає такі елементи:

гіпотеза — частина норми права, яка описує умови, обставини, з настанням яких можна чи необхідно здійснювати правило, що міститься в диспозиції;

диспозиція — частина норми, яка описує суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи, яка знаходиться в певній нормативно-регламентованій ситуації;

санкція — частина норми права, яка описує юридичні наслідки виконання чи невиконання правила поведінки, передбаченого диспозицією. Санкції можуть бути каральними (штрафними), відновлюючими чи заохочувальними (позитивними).

8. Поняття та структура правових відносин.

Правовідносини — це суспільні зв'язки, відносини, урегульовані правом і виражені у взаємних правах та обов'язках суб'єктів права, якими можуть бути як громадяни (фізичні особи), так і організації чи установи (юридичні особи).

Ознаки правовідносин:

- наявність сторін, які мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки;

• здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків контролюється і забезпечується державою;

• мають вольовий характер.

Структура правовідносин включає:

1. об'єкт;
2. суб'єкти;
3. зміст.

Об'єкт правовідносин — це ті реальні соціальні блага, що задовольняють інтереси та потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються або припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки, їх поділяють на матеріальні і духовні блага, дії суб'єктів правовідносин, результати їх діяльності.

Суб'єкти правовідносин:

- фізичні особи (громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства);
- юридичні особи (підприємства та організації різних форм власності, об'єднання громадян);
- держава, республіки, територіальні громади.

Підставами для виникнення, зміни чи припинення правовідносин є юридичні факти.

Юридичні факти — це конкретні життєві обставини, передбачені гіпотезою правової норми, які викликають виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

Юридичні факти поділяються на:

• правоутворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі;

• позитивні і негативні;

• постійно діючі та одноразової дії;

• юридичні дії і юридичні події.

Юридичні події — це життєві обставини, що виникають, діють й припиняються незалежно від волі суб'єктів правовідносин (народження, смерть людини, хвороба, стихійне лихо).

Юридичні дії — це життєві обставини, виникнення, функціонування і припинення яких залежить від волі суб'єктів правовідносин. Вони поділяються на правомірні і неправомірні.

До правомірних дій належать:

• юридичні акти — правомірне застосування права, що здійснюється з метою викликати юридичні наслідки (постанова слідчого про припинення кримінальної справи, договір, заява, скарга);

• юридичні вчинки — дії, що не мають спеціальної мети спричинити юридичні наслідки (знайдення скарбу, створення художнього твору, наукової праці тощо).

До неправомірних дій належать:

правові аномалії — зловживання правом, що не є правопорушенням;

правопорушення — це дія чи бездіяльність, які здійснюються всупереч встановленому в суспільстві правопорядку (злочини, проступки).

9. Правопорушення та юридична відповідальність. Роль держави і громадськості в запобіганні правопорушень.

Правомірна поведінка — це відповідна юридичним нормам дія чи бездіяльність особи.

Існує декілька видів правомірної поведінки:

• *передбачена* — поведінка, яка передбачає виконання покладених на особу обов'язків, здійснення тих чи інших активних дій (платити податки);

• *дозволена* — поведінка, яка передбачає використання наданих суб'єкту можливостей певної власної поведінки (володіти, розпоряджатись майном);

• *заборонена* — пасивна поведінка, коли суб'єкт повинен стримуватись від порушення

заборон, установлених правовими нормами (не порушувати громадський порядок).

Правопорушення — це дія чи бездіяльність, що здійснюється всупереч встановленим у суспільстві правовим нормам.

Для правопорушення характерні певні ознаки, а саме:

- суспільна небезпечність (наносить шкоду інтересам суспільства, держави);
- протиправність (порушує норми права);
- винність (залежить від ставлення суб'єкта правопорушення до своєї поведінки);
- карність (за його вчинення передбачена юридична відповідальність).

Структура правопорушення включає:

- суб'єкт (дієздатна особа, яка здійснила правопорушення);
- об'єкт (порушене матеріальне чи нематеріальне благо, яке захищається правом);
- об'єктивну сторону (саму протиправну дію, її шкідливі наслідки, причинний зв'язок між дією і результатом);
- суб'єктивну сторону (вину, тобто ставлення правопорушника до дії та її результатів у формі умислу чи необережності; розрізняють також і змішану вину: умисел і необережність).

Мотив правопорушення — це внутрішні процеси, що відображаються в свідомості особи і спонукають її до вчинення правопорушення.

В залежності від ступеня суспільної небезпечності правопорушення поділяються на злочини і проступки.

Злочин — суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, за яке законом передбачена кримінальна відповідальність.

Проступки розрізняють:

- *адміністративні* (порушення встановленого державою порядку в фомадських місцях, а також порядку управління у різних сферах життєдіяльності суспільства);
- *дисциплінарні* (порушення дисципліни праці, військової, навчальної, державної та інших видів дисципліни, внутрішнього розпорядку організації, установи);
- *цивільно-правові* (заподіяння майнової шкоди, порушення інших майнових або особистих інтересів осіб, що захищаються законом).

Юридична відповідальність — це передбачене законом і застосоване органами держави примусове обмеження або позбавлення правопорушника певних благ. Вона завжди супроводжується моральним осудом правопорушника.

Юридична відповідальність поділяється на перспективну і ретроспективну (позитивну і негативну).

Позитивна відповідальність — це сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою.

Ретроспективна відповідальність — це специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення:

Види юридичної відповідальності:

- кримінальна — різновид ретроспективної юридичної відповідальності, що полягає у вживанні заходів кримінального покарання до фізичних осіб, винних у вчиненні злочину;
- адміністративна — різновид ретроспективної юридичної відповідальності, під якою розуміють покладення на порушників загальнообов'язкових правил, що діють в управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень, котрі тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового чи морального характеру;
- дисциплінарна — різновид юридичної ретроспективної відповідальності працівника за порушення трудової дисципліни із застосуванням до нього догани та звільнення. Законодавством, статутами й положеннями про дисципліну для окремих категорій

працівників можуть бути передбачені інші дисциплінарні стягнення;

- цивільно-правова — самостійний вид ретроспективної юридичної відповідальності фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, за заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих немайнових прав.
- матеріальна — різновид ретроспективної юридичної відповідальності працівника за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків.

Законність — це правовий режим у державі, який вимагає суворого і безпосереднього виконання, а також точного застосування законів та інших нормативно-правових актів усіма суб'єктами права для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, стабільного правопорядку.

Законність потребує певних заходів та засобів, які могли б охороняти її від різних порушень та впроваджувати в життя.

Юридичні гарантії законності — це передбачені законодавством засоби реалізації, охорони і відновлення законності. До них належать:

- наявність законодавства як основи законності і водночас її гарантії;
- наявність заборонних норм;
- встановлення відповідальності за правопорушення;
- право громадян на скаргу;
- ефективна дія державного механізму;
- розширення впливу громадськості;
- правова культура.

Правова культура — стабільна відповідність способу і результату поведінки всіх і кожного правовим нормам (знання закону, дотримання закону, вміння застосовувати закон, авторитет закону у суспільстві). Антиподом правової культури є правовий нігілізм.

Правопорядок — це стан фактичної упорядкованості суспільних відносин, який є результатом законності.